

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP.

AZ EGYHÁZ ÉS ISKOLA KÖRÉBŐL.

SZERKESZTŐSÉG,

hova a lap szellemi részét illető
minden küldemény intézendő:
Füvészkert-utca 1079.

Megjelen hetenként egyszer, szombaton, egy íven.

Előfizetési ár egész évre 5 frt. félévre 2 frt. 50 kr. Hirdetések
díja: 100 szóig 1 frt; 200 szóig 2 frt; a másodszori hirdetésnél
100 szóig 80 kr; harmadiknál 70 kr.
Bélyegdíj minden hirdetésnél külön 30 kr.

KIADÓ HIVATAL,

hova a lap anyagi dolgaira vonatkozó
minden küldemény intézendő:
Főiskola, háznagyhi hivatal.

Tartalom. Észrevétel Dombi Lajos úr „Szolgálatképtelen lelkészek“ cz. cikkére. Havas Gyula. — Iskolaügy. Iskoláink egészség-ügyéhez. Dr. Imre József. — Külön vélemény a főiskolai igazgató-tanács kérdésében. Balogh Ferencz. — Közügyeink. Nekrológ. Gaál Imre 1815—1890. . . . Irodalom. — Különfélék.

Észrevétel Dombi Lajos úr „Szolgálatképtelen lelkészek“ cz. cikkére.

Ezen lap f. évi 3-ik számában Dombi Lajos úr, gyöngédségig szeretett bércezes hazája egyik „specialitását“ mutatja be, azon nemes indokból, hogy ezen „az erdélyi egyházkerületben már évelő gyökeret vert plánta“ egyházkerületünkben leendő meghonosításával a szolgálatképtelen lelkészek „már égető kérdéssé vált helyzetén“ könnyítve legyen. Röviden, de tárgyát lehetőleg kimerítve, ismerteti az erdélyi egyházkerületben erre nézve fennálló „szokás-szentesítette törvényt“, melyhez ő „szívós előszeretettel“ ragaszkodik; aztán subjective megokolja, végül felhívja az érdeklőket a gondolkozásra, hallgatólag bizonyosan az érdeklőket is a hozzászólásra. Ez utóbbi jusszon szabad legyen a szőnyegen levő tárgyról elmondani véleményemet, melyet ha nem egyszerre in medias res menve kísérek meg, annak oka D. L. úr cikkének némely passusa, melyben a legszentebb érzelemből kifolyólag ugyan, de értékénél jóval felebb becsüli a testvér erdélyi egyházkerület egy és más intézkedéseit; ezt pedig — miután az absolutiót nemes indokaiért szívesen megadjuk — reflexió nélkül hagyni hiba volna.

Nagyon szép dolog a patriotismus, de nyomában jár az elfogultság, melyet csak keveseknek sikerül leküzdeni úgy, hogy mindamellett patrioták maradjanak; így nem sikerült ezúttal D. L. úrnak sem. Mert sem a szolgálatképtelen lelkészeket illető erdélyi szokás, sem a szinte felemelt „személyes pályázat“ nem olyan dolgok, hogy ro-

hammal hódítanak meg rokonszenvünket s nem kevés „előszeretet“ kívántatik hozzá, hogy kiemelve, ajánlatunk tárgyául szolgáljon. Még nagyobb előszeretet kívántatik azon „intézkedések és fennálló gyakorlatok“-nak, melyek az episcopalis rendszeren alapuló erdélyi egyházkerületben divatoznak, a mi presbyteri rendszer szerint fejlődött többi négy egyházkerületünkben létező intézkedésekkel való párhuzamba állításánál, az előbbinek adni elsőbbséget. — Úgy vagyunk mi az „erdélyi speciálításokkal, mint a pástétommal, melyből csak kevés jó, de az a kevés is megárt-hat“. Azért az erdélyi egyházkerület szervezete, intézkedései, gyakorlata után ne óhajtozzunk mi felettébb, mert vannak plánták, melyeknek az a természetök, hogy átültetve csak sinylenek; arra pedig, hogy a preparálgatással, míg alkalmassá válik, tíz esztendőket vesztegessünk, mint a lelkészválasztási törvényre, sem időnk, sem kedvünk nem lehet. És habár találkoznak is „Nagy-magyarországon“ olyanok, kik a „személyes pályázat“ kérdését magokévé tették, talán lelkesülnek is érte: de a bércezes Erdély völgyeiben is élnek bizonyára lelkészek, kik megelégtették a „kongatást“, mint a hogy ott, populáris nyelven nevezik a próbaszónoklatot. Legyünk azért körültekintők, ne hagyjuk magunkat elragadtatni, nehogy mikor javítani akarunk, fél- vagy negyedrészt, szomszédból kölcsönzött rendszabályokkal elrontsuk a dolgot, vagy legalább elodázzuk a gyökeres javítást.

Azon „erdélyi specialitást“, melyet ezúttal D. L. úr bemutat, következőkben ismerteti: „Az erdélyi egyházkerületben évek óta fennálló szokás-szentesítette törvény az, hogy a szolgálatképtelen lelkészek félfizetéssel nyugalomba léphetnek s helyök törvénytábla úton választott rendes lelkésszel töltesse be“. Az ily nyugalomba vonult lelkész aztán „menten minden gondtól és felelősségtől, csendes elvonultságban élhet bárhol“. — Ezen specialitást óhajtaná D. L. úr egyházkerületünkben is meghonosítani, indokolva

azzal: hogy „a káplántartás sokszor nyugalom helyett gyötrelmet ad s a felelősség megmarad a rendes lelkészeknek, kik nem ténykedhetnek s zaklatásnak vannak kitéve nyugalom helyett és még a subplántálás keserűségétől sem mentek . . . demique is káplán alkalmazásával csak gondolják magukat nyugalmazva, holott valóságban nincsenek . . . másfelől pedig az egyház ügyeinek kezelése szempontjából is czélszerűbb“.

Hogy segítve lenne-e ezen törvényes szokással a helyzetet, hogy óhajtandó volna-e átplántálása, az a tényleges állapotnak ama törvény-szülte állapottal való összehasonlításából kitűnik.

Jelenleg a szolgálatképtelen lelkészek mellett segédlelkészek végzik, csekély kivétellel, az összes lelkészi teendőket, évi circiter 100 frt készpénz fizetés és teljes ellátás mellett, fenhagyatván a rendes lelkészeknek a felelősség terhe. Ezen fizetésből egy ifjú ember úgy a hogy, szerényen kijöhet, — táplálja a jobb jövő reménye. A rendes lelkész, még kisebb egyházban is, aggodalom és sajnálkozás nélkül szakíthat el ennyit fizetéséből, azon tudatban, hogy terhén ez által könnyítve van, sőt megvan azon joga is, hogyha talán közte és segéde közt az egyetértés fölbomlanék, kérheti fölcserelettetését. E rendszer mellett a káplántartás, nem ad „gyötrelmet nyugalom helyett“, sőt az egymás sorsán való kölcsönös segítség érzete, reményt enged a legbékésebb és szeretetteljesebb viszony fejlődésére, mikor aztán egészen rendes mederben mozognak a lelkészi hivatal és egyház ügyei. A felelősség sem lehet nagy teher, mert fel sem tételezhetem, példát sem tudok rá, hogy segédlelkész, főnöke kompromittálása végett, a mikor maga sem kerülhetné el a fegyelmi törvények illetékes §-ait: törvényteleniséget kövessen el. A mi a subplántálást illeti, ezen a káplánokra czélzó oldalvágás parirozásául szabad legyen D. L. urat emlékeztetni saját káplánosságára . . . , még általánosságban se mondjunk olyat, a mit reánk vonatkoztatva, megvetéssel útasítanánk el magunktól. Ugyis csak stylus ez.

De nézzük már most azt is, miként alakulnának a viszonyok az erdélyi egyházkerület hivatolt törvényes szokása alkalmazásával.

Lelkész nyugalmomba vonul „félfizetéssel“ . . . helye betöltetik, ő pedig menten minden teher és felelősségtől, teljes csöndben élvezi megérdemelt nyugalomát. Ez eddig s így szép volna! A mennyiben azonban a nyugalom élvezéséhez okvetlen megkívántatik a mindennapi kenyér, bátor vagyok kérdezni, hogy szerzi ezt meg? — mert az a „félfizetés“, melyre így legtöbb egyház lelkésze számíthat, nem elég szükségei fedezésére, nem különösen akkor, ha családja több tagot is számlál. Ily módon D. L. úrral szólva, „csak nyugalmazni vélte önmagát, a nélkül, hogy óhajtott czélját elérhette volna ez által“. Mert az csak nem tart-

ható nyugalmazásnak, ha valakinek a megélhetés gondjival kell küzdenie, szemlélni családja nyomorát, hallgatni az örök panaszt . . . még ha az illető fel van is mentve a munkától?! — Még ez azonban csak az egyik félről szól, hát a másik? kinek az a szerencse jutott, hogy a nyugalmomba vonult helyére rendes lelkészszé választatott el. Hiszen ha nőtlenségi fogadalmat tenne, csak biztosítva volna existenciája úgy, mint eddig, — de hátha családot alkot? miként lesz elég az a félfizetés, mely legtöbb esetben 200—300 frt; azonban felmehet 400—450 frtig.

Ha a tisztességes megélhetést nem zárjuk ki, úgy egy kis statisztikából könnyen belátható, hogy a legtöbb esetben alkalmazhatatlan ezen szokás. Van u. i. az összes egyházkerületekben 1392 harmad- és negyedosztályú egyház. Ezekben a fizetés maximuma 900 frt, ennek fele 450 frt; a minimumot 400 frtra teszem, ennek fele 200 frt. E szerint a megélhetésre legalább is megkívántató 500 frt, az egyházak $\frac{3}{4}$ részénél nem nyerhető meg. Ott vannak még az első és másodosztályú egyházak. Ezekben, ha csupán arra tekintenénk, hogy a megélhetésre szükséges minimális összeg, melyet 500 frtra tettem, meglegyen, alkalmazható lenne. De ha nem hagyjuk figyelmen kívül azon körülményt, hogy még az ezen osztályokba sorozott egyházak legtöbbjében sem oly magas a fizetés mennyisége, melyből a lelkész tőkét gyűjthetne aggkorára, — annyival kevéssé, ha fiatalon válik szolgálatképtelenné, — s egyszerre csak felerészével kellene beérnie azon összegnek, melyet eddig fényűzés nélkül is felemésztett az évi szükséglet: nem látom át, miért kívánnák ez idejét mult önkéntes szegénységi fogadalmat magukra alkalmaztatni, mikor van jobb s könnyebb mód, mely által magukon segíthetnek?

De ezen törvény-szentesítette szokás még azon veszélyt is rejti magában, hogy gyakorlatba vétele által a még nem teljesen szolgálatképtelenek, annál inkább azon lelkészek, kiknek már reményök sem lehet a további munkálkodásra: nyugalmomba vonulásra kényszeríttethetnének; hogy miként? arra nézve ezer és egy féle mód van.

Általánosan ismeretes továbbá a lelkészi fizetés teljesítésének gyarló és hiányos módja, mely mellett alig képzelhető el, hogy a rendes lelkész, nyugalmazott lelkésztársával szemben elvállalt kötelezettségeinek eleget tehessen, és pedig pontosan, mert a megélhetésről van szó.

Tekintve azt, hogy a jelenleg érvényben levő rendszer mellett, „még ha gyötrelmet ad is sokszor a káplántartás“, — mindez elkerülhető, és hogy egy káplán sem tarthatja szerencsésének félfizetéses lelkészséghez jutását; tekintve továbbá azt, hogy ezen erdélyi törvény-szentesítette szokás azon egyszerű kívánalomnak sem felel meg, melyet minden törvénytelen szemben felállíthatunk, hogy általánosan alkalmazható legyen s analog eset alkalmával üdvös hatásában mindenki részesülhessen: én ez által a szolgálatképtelenné lett lelkészek helyzetének javítását kivihetőnek nem tartom, meghonosítását szerencsés gondolatnak, czélszerű intézkedésnek nem nevezhetném.

Részemről úgy vagyok meggyőződve, s ebben tudom, mindnyájan egy véleményen vagyunk, hogy a szolgálatképtelen lelkészek helyzetén gyökeresen, illetve közmegelegedésre csak egy egyetemes nyugdíjintézet segíthet. Ennek létesítésén kellene nagy buzgósággal munkálni! De mivel ez jelenleg még

csak pium desiderium, addig, míg megalakulásával minden más ily irányú törekvést feleslegessé tesz: megtartandónak vélem a fennálló gyakorlatot, csekély módosítással. Nevezetesen: terjesztessék ki a szolgálatképtelen lelkészek mellett alkalmazott segédlelkészek jogköre oly mértékben, minővel ma egy időközi vagy helyettes lelkész bír; s e jogkörnek megfelelőleg címök legyen „helyettes lelkész”, — fizetésök maradjon a kápláni, a mi, tekintve a dolog erkölcsi oldalát, nem lenne anomalia. Ily kiszélesített jogkörben, minden lelkészi teendők teljesítésére felhatalmazandónak vélném, a mi által levétetnék a nyugalmazott lelkész vállairól a tehernek még megmaradt része is, és sok évi fáradságos munkájával megérdemelt állásának javadalmát, kevés levonással akkor is élvezné, mikor már munkaképtelen, de épen ezért a legégetőbb szüksége is van rá; így a nyugalom inkább elérhető lesz és az egyházak ügye sem szenved. A fiatal segédlelkész pedig, ha már egyszer e kevés anyagi jutalommal kecsegtető pályára lépett, szívesen veszi vállalni a terhet, mely által tért nyer ismeretei gyarapítására s teljesebb gyakorlati kiképzésre. Az esetben pedig, ha ezen nemes ambíció nem adna elég erőt vagy kedvet, segédlelkészi fizetés mellett, az összes rendes lelkészi szolgálatok teljesítésére: bizonyos, törvényesen megállapított időszak, pl. egy vagy két év eltelte után, kérhetné áthelyeztetését — a meghatározott időt azonban köteles lenne eltölteni.

Nem látnám jónak javítani azon a helyzeten, mely tekintve a sors változandóságát, közös mindnyájunkkal. Ha segíteni akarunk, tegyük azt úgy, hogy az valóban segítségnek legyen nevezhető, és nem úgy, hogy azt adjuk a másoknak, mit az egyikőtől elveszünk; oly szokás vagy törvény meghonosításától, mely eredményében egy szegényből kettőt csinál, óvakodjunk. Erdély institutiói, szokásai, gyakorlata pedig, — míg a miénk olyan lesz, mint a miő: — *requiescant in pace!*

Havas Gyula.

Iskolaügy.

Iskoláink egészség-ügyéhez.

Ha azt akarjuk, hogy reformált egyházunk iskolái meg szolgáljanak azon nagy költségeikért, melyekkel fentartások együtt jár s a szaporodó egyházi terhek és gyengülő felekezeti összetartás mellett okot ne adjanak azon gondolatra, hogy talán el is lehetnénk nélkülök: okvetlenül foglalkoznunk kell tökéletesítésökkel, részint felekezeti érdekeink, részint általában a tanításbeli eredmény tekintetében. Ez, úgy tudom, meg is történik. De van az iskolák életének egy más oldala, melyre eddig jóformán semmi gond sem volt fordítva, de melyet az iskoláinkat ellenőrző állami hatalom előreláthatólag igen nagy figyelemben fog részeltetni ezután és a mely igen sok dolgot fog még adni: ez az iskolák egészség-ügye. Igen fontos nemzeti érdek, hogy a gyermekek lehetőleg jó egészségben és erőben nevedjenek, nem szabad tehát csodálkoznunk, ha majd egyszer az állami fenhatóság, melynek ez idáig is kötelessége lett volna, számon fogja kérni a mi egyházunktól is, a többlettől is: miképen viselte gondját az iskoláiban nevelt gyermekeknek, mi módon biztosította azok egészségét az iskolába járással egybekötött kisebb-nagyobb veszedelmektől? Ezt nemcsak túrnunk, hanem mint hazafiaknak, követelnünk kell a kormány-

tól s be kell látnunk, hogy az iskolák tartásának joga azon kötelességgel jár együtt, hogy azok az iskolák a növendékeknek nemcsak lelki, hanem testi fejlődését is előmozdítják. E végett pedig a legelső (tehát épen nem egyetlen) teendő az, hogy az iskolai épületek czélszerűek és egészségesek legyenek. Most csak ezek ügyéhez kívánok röviden hozzá szólani.

Évek óta gyűjtöm az adatokat arra vonatkozólag, hogy a mi iskoláink, az épületek és tantermek szerkezetére, felszerelésére nézve mennyiben felelnek meg az egészségügy kívánalmainak? És minthogy számos újabb időben épített iskolát is ismerhettem meg, többnyire az én kérdő ívemen adott leírásokból, nem annyira az volt előttem érdekes kérdés, hogy milyen rosszak a régi iskolák, mint inkább az, hogy miben s mennyire javultak az új iskolák. Óhajtottam megtudni, vajjon látszik-e valami általános javulás az iskola-építésben és vajjon megnyugodhatunk-e abban, hogy ez ügy magától, minden felsőbb szabályozó intézkedés nélkül, jó irányban fejlődik. Meggyőződtem róla, hogy javulás van, mert hiszen a régi iskolák nagyon is rosszak (egyébiránt más országok régi iskolái is csak olyanok); de az egész javulás csak az építkezés-ügy általános változásával függ össze, másként pedig sem az építők, sem az építetők nem tanultak évtizedek óta semmit arra nézve, hogy milyen a czélszerű iskola. Adataimból ugyanis kiderülnek a következők.

1. Minthogy legtöbb elemi iskolában nagyobb a növendékek száma 80-nál, még a többnyire maximalis méretekkel épített tantermek is szűkek, mert bennök, kivált az I. és II. osztályokban, átlag 2—3 köbméter levegő esik egy gyermekre, több ritkán. Ezért a levegő az újabb iskolákban is rossz; okszerű szellőztető készülék még sehol sincsen.

2. A tantermek méreteinek (hosszúságnak és szélességnek) aránya igen sok helyen czélszerűtlen s azt mutatja, hogy a tervezők a felhasználható területet czélszerűen felosztani nem tudták. Egyedül a termek magasságában van egészen kielégítő javulás.

3. A termek magasabbá levén, nagyobb ablakai vannak az újabb iskoláknak s így jobb a világítások; de még mindig nem elég jó. Ennek oka részint a tantermek czélszerűtlen alakja (túlágos szélessége), részint az ablakok okatlan elosztása és elhelyezése; tehát ismét az építő járatlansága.

4. Az iskolák bútorzata, főleg tehát az iskolai padok szerkezete, jóformán semmit sem javult; egyetlenegy kísérletet sem tudok arra (bár tudhatnék meg ilyet!), hogy a régifajta egészségrontó padok helyett valami jobbat állítsanak elő, ha már — igen érthető és el nem hárítható anyagi okokból — az újabb fajta vaspadok nem alkalmazhatók, a melyeket egyébiránt más okokból sem mernék általában ajánlani. A legújabb iskolákat is okszerűtlen nagyságú, igen nagy differenciával és distanziával bíró, keskeny ülésű és asztalú, hosszú padokkal látják el, bár ezek hiányán, minden nagy költség nélkül, lehetne segíteni, csak akarni kellene.

5. Az iskolák fűtése csak itt-ott mutat előmenetelt; fával fűlő vaskályhák uralkodnak legtöbb helyen, bár semmivel sem kerülne többre (legfeljebb eleinte több gondba) szabályozható, köpönyeges kályháknak s fűtő anyagul a koksznak alkalmazása. Sok iskolában maig is boglyakemence van.

6. Az iskolák tisztaságában a javulás nem elegendő; az ablakok homályosak, a falak porosak, a szükség-helyek borzasztók legtöbb helyen, részint mert a jobb gondozás szolgál

tartását követelné, részint mert az iskolai hatóság (az egyházi előljáróság) ma sem fordít több gondot az iskola egészségügyi viszonyaira, mint régen. Pedig a gyermekek neveléséhez tartoznék a tisztaság és rend szeretetére való szoktatás is, az iskolában látott példa által. De nálunk az iskola ez irányban csak rosszra tanítja a gyermeket; a ki olvasta *Ja val* dolgozatát, melyben épen iskolái állapota miatt piszkosságra való hajlammal vádolja a francia népet, nem fogja ezt nekem rossz néven venni.

Mindezekből az következik, hogy valamely felsőbb intéző hatalomnak kellene kezébe venni iskoláink egészség-ügyét, mely többé el nem hagyagolható. Sok egyéb tennivaló között, melyekről más alkalommal talán még bátor leszek elmondani nézeteimet, a most érintett iskola-építési részletek is figyelmet kívánnak s mivel évente sok új iskola épül, igen szükséges volna, hogy vagy az egyházkerületi népiskolai bizottság, vagy az egyházmegyéék külön-külön, vizsgálják meg minden egyes újonnan építendő vagy javítandó iskola tervét, nem csak mérnöki és építészeti szempontból, hanem egyenesen egészségügyi tekintetben is, hogy legalább a legelemibb egészségügyi követelések, melyek kielégítése legtöbbször nem is jár a költség szaporodásával, ne maradjanak figyelmen kívül. Legjobb volna, ha az egyházkerület illető bizottsága végezné e bírálatot, mert ezen egy testület könnyebben kaphatna egy hozzáértő embert, mint a sok egyházmegye.

Ezen kívül határozott elvek és terv szerint kellene eljárni a régi iskolák hibáinak apránként való kijavításában is. Meg vagyok róla győződve, hogy olyan orvos vagy építész, ki elég sok külföldi iskolát látott (rajzban vagy valóságban), hogy ne követeljen mindenütt egy bizonyos alakot és szerkezetet, sok olyan iskolát tud még hygienice jóvá tenni, mely a közönséges felfogás szerint már lerombolandó volna. És ha esetleg nincs olyan szakember e téren, ki az egyházkerületnek szolgálatára lehetne, alkalmat kell rá adni, hogy ilyen képződjék, a nyert megbízás és a felelősség érzetének hatása alatt; olyan tárgy ez, melyet, a ki hozzá fog, bizonynyal megtanul, mert az iskolahygiene tele van vonzó és minden igaz hazafit érdeklő részletekkel.

Igen óhajtom, hogy e semmi költséget nem kívánó, de nézetem szerint sürgetős intézkedés találja meg méltó és hatóságos szószólóját az illetékes egyházi testület körében.

Dr. Imre József.

Külön vélemény a főiskolai igazgató-tanács kérdésében.

(Vége.)

II.

Az igazgató-tanácsot felszínre hozó indítvány azon indoka, hogy „a főiskola tanügyi sikeresebben volnának tárgyalhatók a kerületen, ha előbb egy előkészítő testület tanácskozásain menének keresztül”, — adhatja meg a vezérirányt a jövőre a feladat megoldására. Mindenik hatóság, mely iskolai ügyünket vezérli, már szervezve van, csak az egyházkerületi tanügyi bizottság lebeg általános tág területen. Ezt kell újra önteni, feladatát úgy körülírni, hogy szabatosan és rendszeresen működjen. Szerveztetnék a Gazdasági Tanács

mintájára a három történeti testületből: egyházkerület, debreczeni egyház és tanárkarok kebeléből; e végre javaslatba hozzuk az egyházkerületi tanügyi bizottság következő módosítását, átalakítását.

1. §. Célja és feladata a debreczeni főiskola tan- és szellemi ügyét összhangzatosan intézni, s mint a kerület szervének előkészíteni az egyházkerületi közgyűlés elé a főiskola tanügyi kérdéseit.

2. §. Áll 15 tagból; 5 tagot küldene a kerület, 5 tagot a debreczeni egyház, 5 tagot a főiskola; u. m. az akadémia 2, a gymnasium 2, a tanítóképezde 1 tanárt. Elnökei püspök és főgondnok, vagy helyetteseik. A tanárok régi szép jogát, hogy mindenik tag volt, annyiban tiszteletben kellene tartani, hogy minden tanár tanácskozó joggal birjon, de szavazattal csak a választott öt.

3. §. Teendői (hatásköre). 1) Mind a három igazgató évi vagy félévi jelentései hozzá terjesztetnek, s ő választja ki a kerület elé terjesztendő részeket azokból s látja el véleményével.

2) A közös intézményekről, p. o. anyakönyvtár, muzeumok, tápintézet, nyugdíjintézet, kórház, fűvészkert felől az illető bizottságok vagy tanárkarok évi jelentését tárgyalja s azokról, a mennyiben intézkedés szükséges, a kerülethez javaslatát beadja.

3) A tanterveken történő változtatásokat, újításokat, reformokat a maga javaslatával látja el s készíti elő tárgyalás alá a kerülethez.

4) A kerület és elnöksége által hozzá utalt tanügyi és iskolai minden kérdésekre véleményt készít.

5) A közös tanárkarok kerület elé terjesztendő javaslatait, kívánalmait, pontozatait véleményezi és felterjeszti.

6) Az anyagi ügyekben nem avatkozik közvetlen, e tekintetben előbb a Gazdasági Tanács nézetét hallgatja meg. Ha sürgős és halaszthatatlan fontos anyagi és pénzkérdés merülne fel a kerületi gyűlés tartása előtt okvetlen szükséges és sürgős volna a közös anyagi és szellemi oldalról kivitt javaslat, püspök és főgondnok elnöklete alatt a Gazdasági Tanács csal együtt tanácskozik s közös megállapodásra jut. Ez csak kivételes esetben történik.

4. §. Összehívandó az elnökség által minden egyházkerületi gyűlés előtt egy hónappal, hogy a felterjesztendő tárgyakat előkészítse. Egyébkor csak szükség felmerülése esetén.

5. §. Jegyzőt, ki előadó is, maga választ saját kebeléből.

III.

Ily szervezet mellett épen maradnának a már létező hatóságok, jogok, teljesen mellőztetvén minden bürocratizmus, az apróságig menő beavatkozás, jegyzőkönyvi számok felesleges szaporítása; — a kerületnek pedig eddigi tanügyi szerve rendszeresebben működővé tétetnék a debreczeni főiskola szellemi ügyeinek összhangzatos intézésére nézve. De lássuk a részletesebb indokokat.

Első indok az akadémiai szempontban fekszik. A jogakadémia még országos törvény által részletesen körülírva nincs, a felsőbb oktatásról szóló törvény meghozataláig a status quo fentartandó az igazgatásra nézve a jogtanári kar, püspök, egyházkerület és közoktatási minisztérium eddigi érintkezési módjaival; annyival is inkább, mert itt esetről-

esetre egész éven át folyamatban van a leíratok, felterjesztések, folyamodványok és engedélyezések útján az igazgatás modalitása, és pedig sok esetben végérvényesen; egy új és széles körű, vegyes, azaz a gymnasiumi és tanítóképezdei, más természetű ügyekkel foglalkozó igazgató-tanács beavatkozása a jogakadémia mostani igazgatásába, a helyzetből folyólag csaknem lehetetlen, gyakorlatilag kivihetetlen. Sőt a jogakadémia ügyei gyorsabb, pontosabb vezetésére nézve beállt szüksége a jogakadémiát külön dékán vezetése alatt mint jog- és államtudományi kart szervezni, melyre a zsinati „Közoktatási Szervezet” 139. és 153. §§-ai rámutatnak.

A theológiának szintén megvan saját tanárkara. Ez már az állammal szemben autonom intézet, mert az országos törvényhozás ebbe bele nem avatkozhatnak. A theologia lelkészképzési vizsgáló bizottságok ellenőrzése s a püspök elsőrendű főfelügyelete áll és a vizsga eredményei egyenesen a kerületi közgyűlés elé terjesztetnek. A theologia is a zsinati „Közoktatási Szervezet” 153. §. szerint külön dékán alatt kormányozandó.

A két dékán és a két tanárkar felett áll jelenleg még (miután a 3-ik kar, a bölcsészeti szak csak töredékes) a kettő egyesüléséből a „főiskolai tanács”, a Szervezet 158. §. szerint, mint igazgató hatóság, nincs tehát értelme, hogy e felé még egy igazgató-tanács állíttassék. Hanem igenis ezen főiskolai, azaz akadémiai tanácsot kell csak rendezni, a felsőbb tudományos oktatás követelménye szerint. A gymnasiumnál és tanítóképezdénél az egyes tanárkar és a kerület közé van állítva az igazgató-tanács; az akadémia két, (ha kiépül a 3-ik bölcsészeti szak), három tanárkara felett áll a főiskolai tanács, s így az egyes tanárkarok és a kerület közt gondoskodva van közép közege. A zsinat által hozott iskolaügyi törvény ezt rendelte, ehhez joggal ragaszkodhatik az akadémiai tanárkar, ebben rejlik fejlődésének, szélesebbre épülésének magasztos reménye, ezt ápolnunk kell. A felügyeletről és ellenőrzésről gondoskodva van a rendszeresen működő alap, — lelkészi és államvizsgálati kormányilag és egyházkerületileg megerősített és választott vizsgáló bizottságok által s a helyben levő egyházkerületi elnök által, ki azonnal intézkedhetik s e tekintetben a debreczeni főiskola előnyben van oly testvér-főiskolák felett (p. o. Pápa, Sárospatak), hol helyi igazgató-tanácsot azért is kellett szervezni, mert a püspök, a kerület végrehajtó és legfőbb közege, ott nincs helyben. Budapesten egyedül állván a theologiai akadémia, lehetetlen volt több tanárkARBól főiskolai tanácsot állítani, ezért kellett egy theologiai felügyelő választmányt alkotni a kerület közegéül; ott tehát „tisztán szakszerű”, kevés számú testület szervezése a helyzetből folyólag indokolva van. Kiváló előnye annak, hogy az akadémia a középiskolának sem mellé, sem alá rendelve nincs, s így felsőbb jellegét, önállóságát megőrizheti.

Második indok a jövőre tekintésben fekszik. Évtizedek óta él az eszme e mi főiskolánk és egyházkerületünk lelkében, hogy előbb-utóbb a mostani két karú akadémiát bölcsészetszaki, vagyis tanárképezdei kARRAL kell kiegészíteni, tehát egyetemeszerű főiskolává fejleszteni, ez eszme útját egyengeti az akadémiai tanácsnak a törvény-szabta módon már most létesítése. Azért, hogy a 3-ik szak még most töredékben áll, magvával a jövőnek, nem ok, hogy a két tanszak lemondjon jogáról, de sőt inkább ragaszkodjék ahhoz s életképesen alakíttassék, szolgálván oly keretül, hogy

mikor eljő a kedvező idő, abba a 3-ik élő testület beillesztéshessék. E 3-ik szakhoz már is vannak jelentékeny alapok, u. m. öt tanszék; továbbá a Szegedi Sándor, Gróf Degenfeld Imre, Kovács Ferencz, Soós Gábor tanszéki, fenkölt lelkekből származott alapítványok. Ily emelő és ígéretes kilátások lelkesíthetik a mostani akadémiai tanárkart, hogy az akadémiai tanács mellett állást foglaljon s egy magasbra szárnyalandó felsőbb tanintézet eszméjét élő szervezetben fentartsa, ápolja. Ezt annál biztosabban teheti, mert törvényadta alapon áll. — Önállóságát, főiskolai egyediségét vesztené, ha beolvasztatná vegyes igazgató-tanácsba. A főiskolát — tulajdonkép az akadémia az — meg kell különböztetni kormányzatilag az államkormány személyes közegei által is irányzott iskoláktól.

A harmadik indok a Gazdasági Tanács helyzetében és a kerület jogának védelmében gyökerezik. E külön javaslat nem zavarja meg a hálára méltólag működő mostani Gazdasági Tanács jogkörét, önállóságát, szabad mozgását. Maga a Tanács a kerület munkás szerve, alakítva a kerület által három tényezőből. Valamikor csak intézkedéseiben oly tárgyat érint, a miért a felelősséget el nem hordhatja és az intézkedés nagyobb jelentőségénél fogva a kerület jogosult végérvényesen cselekedni, maga hívja fel a kerületet önnön tettének bírálójául. A kerület a közgyűlések elején, külön bizottság által felülvizsgálja a Gazdasági Tanács felelősségre váró tényeit s a felmentés megadását javasolja. Nem volna történelmi jogban gyökerező, sőt a kerület fenhatóságát más alapokra helyezni, ha nem ő maga küldené ki saját kebeléből a „Gazdasági Tanács” jegyzőkönyvét felülvizsgáló bizottságot, mely rendszeren 11—12, a lehetőség szerint csaknem ugyanazon tekintélyes tagokból áll évről-évre. Ezen eljárás lehetősi, hogy a korábbi foglalkozás folytán e tárgymenettel már ismerős egyének működnek, egy két új tag pedig belevezettetik a tárgyismeretbe; visszas lenne, ha az ismert 3 tényezőből alkotott Gazdasági Tanács felülbírlására ugyancsak a kerület által szintén ugyanazon 3 tényezőből alkotott új tanácsra ruháztatná e felülvizsgálat tiszte, e másik parallel hatóság részben ugyanazon tagokból állván, és hasonló eredetű és alkotású testület levén, annak alávetni nem jogszerű és nem illő épen a régibbet. De meg a kerület felülvizsgáló bizottsága a kerület legfőbb felügyeleti jogát úgy gyakorolja és érvényesíti, ha nem osztja azt meg sem valamely egyházzal, sem a tanárkarral. A kerület e fő jogát fel nem adhatja.

Hogy a kerületi felülvizsgáló bizottság számvevő széknek neveztessek, vagy állandósíttassék, az a lényegét nem érinti; ez ellen kifogás nem emelhető, csak a kerület tartsa meg legfelsőbb jogát, s ne tegye ki magát azon esélynek, hogy például 8 tanári és 8 debreczeni egyházi tag által saját 8 tagja leszavattassék. Az igazgató tanács ép oly parallel hatóság, mint a Gazdasági Tanács, egyik sem a kerület egyenes kifolyása: tehát egymás alá, mint bíró alá nem rendelhető.

A negyedik indokot a munkamegosztás elve szolgáltatja. A szellemi ügyekkel foglalkozó tanügyi bizottság helyesebben oldandja meg feladatát, ha tisztán tanügyi dolgokkal foglalkozik, valamint a Gazdasági Tanács is, ha tisztán anyagiakkal; mindenik körhöz más-más hajlam és hivatás kívántatik. Midőn aztán a két testület mindkét oldalról a kerület elé tárja a helyzet képét, a kerület a lehetőség határai közt dönthet, mert akárhány közép hatóság állíttassék is fel, utóljára is csakugyan a kerület mondhatja ki a végső szót, ő

látván a legmagasabb pontról. A két tükör sugara benne összpontosulnak. Ha pedig az anyagi erő hiányzik, a legragyogóbban indokolt szükséglet is elodáztatik. Ha pedig nagy átalakulás követelménye nyomulna előtérbe: szintén a kerület van hivatva új anyagi erőforrást nyitni, mint nyitott, mikor a forradalom után teljes gymnasiumot szervezett, vagy a mikor a kollégium új épületét emeltette. A munkamegosztás korában a helyes és sikeres vezetés követeli, hogy a szellemi ügyekre szellemi, anyagi ügyekre gazdasági és pénzügyi tehetségek küldessenek ki. Ne vegyítsük tehát a két feladatot egyetlen nagy tanács kezébe össze. Ez második új és felsőbb gazdasági tanácsesá nőné ki magát. Ez felesleges, sőt káros. A jelen helyzetben a felelősség biztosabb, mert egynek vállán nyugoszik.

Ugy véljük s ez is egyik indok, hogy az új kísérlet az utat sem rövidítené, mert a sok tagú új igazgató tanács is kénytelen lenne külön albizottság által vetni rostára a gazdasági tanács évi munkáját, úgy kerülne a teljes ülés elé; míg most egy bizottság egy időben végzi azt és pedig csak a felülvizsgálás alá terjesztendő részeket, hiszen a másodrangúak már bevezetett tények. Az is figyelembe jő itt, hogy a tervbe vett széles körű igazgató-tanács legalább is öt bizottságban volna kénytelen működni: gymnasium, képezde, theologia, jog- és gazdaságügyi s aztán teljes ülésben, a mostani eljárásnál ez nem előnyösebb, sőt bonyolultabb.

Új indokul hozható fel az is, hogy e külön javaslat nem vonja ki a debreczeni gymnasiumot a kerületi középiskolai felügyelő bizottság hatásköre alól, nem bontja meg e még elég ifjú alkotást, mely összképben képes felmutatni a kerület középiskoláinak teljes képét; nem bénítja meg az annak fentartására már megállapított pénzforrást s nem veti új iskolai adó alá az akadémiai tanulókat, kik a tandíj felemelését már is súlyosan érzik, a mi bekövetkeznék, ha az új tervezetű vegyes igazgató-tanács kiadása fedezésére új pénzalapról gondoskodás szüksége beállana. Kerülni kell az újabb és tetemes kiadásra alkalmat adó testületek szervezését. Ezt kívánja a vagyoni szempont, kivált mikor kétes sikerű új kísérlet fátyolozott alakja lebeg előttünk.

Végre a mult is igazolja kerületünk helyes felfogását, midőn ő 1866-ban májusi 79. számú végzésében elvetette az ideális, nem a mi körülményeinkre alkalmazható, eddigi fejleményekbenn nem gyökerező, egységes, nagy igazgató-tanács behonosítását. Egy futó pillantás a lefolyt négy évtized történetére czáfolhatatlan tettekkel tünteti elő, hogy az eddigi szervekkel minő haladást, fejlődést, — tehát többet mint lendületet — vett a debreczeni kollégium! Hálával telünk el és áldjuk, nem hogy kicsinyelnők, a lefolyt négy évtized alatt nemesen munkálkodó személyes tényezőket, kik alkotni tudtak, bátran kiállhatóvá tevén a versenyt más hasonló rangú kollégiumokkal! Az angol mondja: „ne szabályt adjatok nekünk, de férfiakat.“ Lassabban szokott mozogni az alkotmányosság, inkább ide csatlakozom, mert itt a szabadság üdítő lege honol; a bürokratizmus lehet pontosabb, kimértebb, óraszerű gépezetével, ezt nem kívánom, mert nyomában rendszeren a kiskorúság, sőt esetleg a szolgaság szokott járni.

Beadja Debreczenben, 1890. február 13.

Balogh Ferenc,
akadémiai igazgató tanár.

Közügyeink.

Nekrológ.

Gaal Imre 1815—1890.

Egy hosszú életút ért véget, — egy fáradt vándor — viselve 47 esztendőn keresztül az Ur igáját — tért pihenni február 25-én a temető földomborult fagyos hantjai alá. Gaál Imre, a nagy-kereki reformált gyülekezet ősz lelkipásztora nincs többé... Az az egykor oly hatalmas élőfa nem daczol már zúgó szélvészszel, romboló fergeteggel, — lombfűrtei közt nem suttognak, nem zizegnek a szeretet lágy szellői; — a tisztos lombkoronát porba döntötte a szív gyökerén rágódó parányi féreg... az utolsó rostsál elpattant... s ím' a fölnyilt sír-üreg forgataga szilánkokra tépve, csak azt a fejfát hagyta meg helyette, hogy rá vésesse az enyészete néhány betűit: „fuit“ — s hogy legyen mégis mire függeszteni a tépott szívek s a gyászoló kegyelet koszorúit! — Koszorúkat, melyeknek virágai nem a sírból nőnek, nem a fagyos hantokon teremnek, — csak rá borulnak az enyészete gyászalmára, hogy feledve annak síri betűit: életről beszéljenek, — fent az élőknek szóljanak, mint jelképek, fentmaradó enyészhetetlen életről. És az az élet, melynek véghatára ott a nagy-kerekii temetőnek frissen fölhányt dombja alatt zárult be, az a szív, mely ott alant porladozik, a „jók java“ közé tartozott, s annak, ki annyira szerette a betűkben a lelket keresni, ki annyira mívelte a betűk költszetét, méltó, hogy nem csak a jó szívekben, de a betűkben is fent maradjon jó emlékezete!

Gaal Imre, nagy-kerekii volt lelkész született 1815. április 28-án Kajászó Szt.-Péteren Fehérmegyében. Szülei Gaál András és Marczé Éva nemes birtokosok anyagi javakkal elég bőven meg lévén áldva, gyermekeik szellemi kiképeztetésére kiváló gondot fordíthattak. Így a boldogultat is mindjárt a fejlődő gyermekévekben a szt.-miklósi „scholába“ adták be, majd a n.-kőrösi hírnevesebb tanodába, — honnan tudomány-szomjas lelke vágyainak engedve végre a debreczeni kollégium falai közé mehetett, hol 1834-ben „subscribált“. Itt tanult nagy szorgalommal, hallgatva a bölcsészeti, jogi és theologiai tudományokat, melyeknek kítűnő sikerrel lett bevégezése után 1840. őszén oda hagyta a kollégiumot, hogy a báró Vay család megítélt felszólításának engedve, nevezett főúri család körében magánnevelői állást foglaljon el. Ezen állását azonban csakhamar, még 1841. elején a henczidai rektorsággal cserélte fel.

Biharmegye ezen virágzó s egészen reform. vallású községébe szállott ki az ifjú végzett theologus, telve szép reményekkel s nemes hivatása iránt táplált magasztos érzeménnyel, hogy használjon anyaszentegyházának a nevelés-ügy terén is, de meg hogy egy kevés anyagi segílyt is gyűjtheszen magának, mi által lehető legyen neki a külföldi tudomány egyetemeket is meglátogatnia. Itt henczidai rektoriáján érte az első keserű csalódás. Rút zivataros estén egy régi tanuló-társa kopogtatott be hozzá elzüllött állapotban, s ő a szerencsétlen peregrinust megsajnálva meleg szállásán meleg szível fogadta, felesleges ruháiba öltöztetvén, megszabadította nyomorának rongyaitól. A felmelengetett kígyó azzal fizetett, hogy míg ő a szomszédos papi lakon — hova kosztolni járt —

ellátás után nézett — hirtelen összeszedvén ünnepi öltönyt s minden értékesebb holmiját, az alkonyi homályban ezekkel tovább állott. És még csak nem is üldöztette, . . . hisz ugyanis eléggé üldözi a szerencsétlent — mondá — sorsának haragja!

Külföldi útja reá nézve elhatározó véletlen következtében elmaradt, — 1843. tavaszán ugyanis a n.-kerekii reform. egyház küldöttsége megüresedett lelkészi állásukat betöltendő papot hívni Debreczenbe indult. Az út Henczidán keresztül vezetett s a papi házhoz tanácsot kérni bement küldöttségnek az épen ott időző ifjú rector annyira megtetszett, hogy nyomban meghívták őt lelkészül s re bene gesta indultak vissza Kerekibe.

1843-ban foglalta el tehát a n.-kerekii akkor bizony még igen rozszant parochiát, s itt hivataloskodott rövid megszakítással 47 esztendőn keresztül. 1844. szept. 16-án lépett házassági frigyre a tiszteletre méltó s általánosan becsült és szeretett henczidai pap, Ónody István leányával Ónody Ágnessel, a kivel a legtisztább boldogságban s odaadó szeretetben 46 évet töltött el. Felnevelt s önszárnnyára bocsátott 6 gyermeket — önmagától megvonva mindent — sokszor nagy erőfeszítéssel áldozván, csak hogy gyermekeit illendően nevelve adhassa át életsorsuknak.

Azonban egész életére zsidbasztólag, sőt bénítóan hatottak ki a forradalmi események, melyeknek hatását később sem bírta kiegyenlíteni soha; még aggott napjaiban is a legnagyobb lelkesedéssel szólott felőlök.

Mikor a haza bérczei elsőben visszhangozták a harczi riadót, mikor a „Talpra magyar“-ra mint egy test állott fel a nemzet zöme: — a nagy-kerekii ifjú pap az elsők között volt, kik a haza zászlója alá állottak. Kitépte magát gyöngéd hitvese s két kis angyal leánykája reszkető, marasztó ölelései közül s mint a Dembinszky hadtestéhez kinevezett tábori pap egyik kezében kardját szorítva, másikban az evangyéliom bízató zálogát vive, elment oda, hol letarolt mezőkön a harczi dícsőség vérrózsái termettek.

Családját csakis a világi gyásznap után ölelhetette ismét keblére, — s most következtek el reája a megpróbáltatások szomorú napjai. Anyagilag tönkre volt téve. Öröksége s eddigi szerzeményei, készpénzben 7000 p. forint Kossuth-bankjegyben értéktelen semmiséggé váltak. Elhagyott állását, bár az ideiglenesen volt betöltve csak — elfoglalni nem merte, mert a szomszédban undok viperák tanyáztak . . . s az erőszakoskodó hatalom ezek besúgása folytán azonnal kezdte is a notorius forradalmárokat összefogdosztatni.

Az áldott emlékü Sz. Papp István püspök tanácsolta Gaálnak, hogy pár évre legalább vonuljon félre, míg t. i. kissé múlik a veszedelmes idők sebláza. Ugy is lön. Előbb apósának henczidai kerti házába, majd innen, nem érezve magát elég biztosnak, Pelbárthidára egy kis oláh házikóba vonult családjával együtt. Itt rejtőzve élt 2 évig s nem egyszer mosolyogva emlegette áldott humorával pelbárthidai u. n. „Ténuraságát“.

1851-ben a földesiek időközi lelkészségét foglalta el, de esperese görbe tekintetekkel méregetvén őt, aligha derült volna itt reá kikelet. A csalódástól azonban megmentették hozzá tántoríthatlanul ragaszkodó kerekii hivei, — kik, visszahívó szózatukra adandó válaszát be sem várva, 1852. tavaszán néhai Csanády I. birtokos vezetése alatt 14 szekérral érte mentek s beültették ismét elhagyott parochiájába.

De élete ezután sem folyhatott zavartalanul — s még sok

háborgattatást s zaklatásokat kellett szenvednie. Többször becsitálták Váradra a k. g. Amt elébe; — volt rá eset, hogy éji csendes álmából verték fel a „zsandár urak“ s feldúlták házáat, tilos íratok után kutatva; sőt betolakodott a vad erőszak az Ur szent hajlékába is s felvont fegyverekkel lesték az ígehirdető ajkáról a „rebellis“ szavakat! de hát ő állott rendületlenül, nem kérkedett, de nem is kételkedett, hanem bízott!

Azután elsimultak a zivataros napok habgyűrűi; az elpihent hullámokra béke szivárványa mosolygott . . . ő elővette lantját s írt himnuszokat s énekelt zsoltárokat a szabadítás Istenének!

1881-ben a bihari egyházmegye, mint több éven keresztül tisztelt tanácsbíróját esperesül választotta, s egyházmegyéje küldöttjeként ment el a 81-iki debreczeni alkotmányozó zsinatra s ennek tanácskozásában, vitáiban mindvégig élénk részt vett.

Az esperességtől három évi szakadatlan munkálkodás után visszavonult, mert egyrészt érezte, hogy a hívatásra rótt újabb és újabb terheket nem bírják agg, roskadozó vállai; másrészt, mert fájdalommal töltötte el azon keserű tapasztalat, hogy voltak, kik legártatlanabb jó szándékait sem akarták megérteni, vagy akarva, de talán inkább akaratlanul azokat félre is magyarázták!

Mindenesetre kiváló alakja volt a hazai református pap-ságnak! Kitűnő szellemi képessége, költői ihlettsége s klasszikus tanulmányok által szerzett műveltsége jóval kiemelték őt a közönséges emberek sorai közül. De talán az ifjabb éveiben átélt izgalmak s zaklatások visszahatása nyilatkozott abban, hogy későbbi napjaiban inkább a csendes elvonultságot szerette s a családi tűzhely boldogító ölében érezte magát egyedül jól. Itt élt, éledett igazán, itt munkált, irogatott, folytonosan tanulva is. Kedélye valódi aranykedély volt. Erőltetés nélküli humora a derű szikráit szórta a vele társalgóra, a nélkül, hogy ezek által bárkit is sebezni akart volna.

Mint pap hivatalában tevékeny, a szószékben elragadóan ékesszóló volt. Mikor átvette n.-kerekii hivatalát, talált ott alásülyedt papi tekintélyt . . . elvadult erkölcsöket . . . és romokat mindenütt, mindenfelé . . . És most értelmes, tiszteletudó munkás nép, díszes templom, — jól épült lelkészlak, — csinos iskolaház örökítik alkotásait.

Szónoki talentumát vidékszerte méltányolták, úgy hogy alig volt nagyobb szabású vidéki temetés, melyre orálni föl nem lett volna szólítva, tekintet nélkül a vallásfelekezeti különbségre.

Irodalmi munkássága több irányban nyilvánult, habár e nemű termékeit alig felerészben bocsátá a világ elé. Gyönyörű egyházi beszédei, melyekkel oly sokszor kötötte le áhítatos hallgatói figyelmét, kéziratban hevernek, részben pedig elégtelenek; sőt ilyen sorsra jutottak hangulatteljes lyrai költeményei is.

Irt politikai, gazdasági és egyházi lapokba társadalmi és szakba vágó czikkeket, avatott tollal tárgyilagosan bonczolva a fölvetett kérdéseket; a levélírásban meg valóságos művész volt. A 60-as években az Érkövy A. által szerkesztett „Gazdasági Lapok“-nak annyira kedvelt és keresett dolgozótársaként szerepelt, hogy a „Veszett gazdálkodás“ cím alatt megindított satyrikus cikksorozatáért mivel tiszteletdíjat elfogadni épen nem akart, állandóan legújabbszerű gazdasági gépekkel honorálta a szerkesztőség.

Mint egyházi író vallásos költeményekkel és más irányú vallásos cikkekkel több ízben felkereste a Debreczeni Prot. Lapot, — mely hiszem, mindig szíves örömmel közölte szép irányú s irányú dolgozatait.

Halála előtt pár nappal kezdett meg egy, egyházalkotmányi problémákkal foglalkozó munkálatot épen a Debreczeni Protestáns Lap számára . . . de a tollat még nem reszkető kezeiből kiverte az a megmagyarázhatatlan hatalom, ki előtt porba hullanak a föld népeit megreszketettö zszarnokok ép úgy, mint az Ur aláztatos szolgálai.

Ledőlt a terebélyes nagy élőfa, helyén csak egy sötét darab maradt meg belőle, — ott áll a síron a romboló enyészet gyászos fája!

De jelezze bár az a gyászos fa, hogy egy nemes alak el-tűnt az élők sorai közül, — az a reá függesztett élő virágkoszorú azt hirdeti, hogy szellemalakja megmaradt, örökké él a jó szívek emlékében. És te nemes alak, ki nyugodni vágytál s az örök békéről olykor álmodoztál költői lelked fellángolásai-ban . . . megtaláltad . . . Legyen porló tetemeid felett könnyű a síri hant!!!

....l.

Irodalom.

„A linezi békekötés és az 1647-iki vallásügyi törvényezikkek története“, írta Zsilinszky Mihály, közrebocsátotta a Magyar Prot. Irodalmi Társaság. Nyomtattatott Hornyánszky V. akad. könyvkereskedőnél, Budapest, 1890. Nagy oktáv alak. 466 lap.*)

(Vége.)

A klérus még ezután is erélyesen harczolt a templomok visszaadása ellen, s megindult ismét az elkeseredett harcz, „melynek minden mozzanata a klérus törvénytíró hatalmaskodási hajlamáról tesz tanúbizonyságot.“ A gyűlés biztosokat küld ki a templomok átadására, jelentésöknök még e gyűlésre kötelezett benyújtandása mellett. Míg ezek oda jártak: a gyűlésben erősen folyt a küzdelem. Panaszolják az ev. rendek a királyhoz írott felterjesztésökben, hogy: „a katolikusok mindenben akadályt gördítenek, lehetetlen velök egyezségre lépni,“ — türelmetlenek egyszersmind a gyűlésnek e miatti lassú menete miatt. — De Rákóczy is megsokalta már a sok üres szóharozot, — az Istenre kéri követeit: „ne hagyják magokat megesalni,“ s nehezen várja a király újabb válaszát, mit a prot. felek panaszaira, és sérelmeire adni fog. Decz. 5-ikén a katolikusok is betérjesztik sérelmeiket a királyhoz, hosszadalmas esűrész-esavarással — körmönfont álokoskodásokkal kifejtik, hogy a bécsi béke pontjaiban nem általánosan — minden lakosokra kiterjesztve — mondatott ki a szabad vallás-gyakorlat; s hogy az 1608. és 1618-iki és a két császár hitlevélben, a parasztnak engedett vallásszabadságnál e szavak: „una cum templis“ sehol nem található, nem lehet hát elismerni, hogy a parasztnak templombírhatalmi jog engedte-tett volna. Ők is elismerik a prot. felek által oly gyakran hánytorgatott igazságát, hogy t. i. „a vallás megzavarása oka az ország végromlásának“, — csak hogy

*) Lapunk múlt száma 91-ik lapján az első hasáb 17-ik sorában a „nádor“ szó helyett „érsek“ olvasandó ezen könyvismertetésben.

azt mondják a próféta szavaival: „nem én háborgattam Izráélt, hanem te, és a te Atyádnak háza.“ „A prot. felek nagy csudálkozással, de egyszersmind kedvetlenség-gel veszik tudomásul e hosszú sérelmi panaszt“, nem tartják arra új czáfolatnak szükségét, mivel „az abban foglalt állítások és követelések, a nagy-szombati tanácskozásban, valamint Ő Felsége legújabb diplomájában teljesen megdöntettek;“ egyszerször kéri Ő Felségét, hogy sérelmeiket ígérétehez képest — királyi tekintélyével valahára orvosolni s őket megvígasztalni méltóztassék.

A királyra nagy hatást gyakorolt a prot. felek tiszteletteljes, de határozott hangú felírata, érezte, hogy ennek alapja az igazságban gyökerezik, mégis — kath. inspiratióra, — oly választ adott arra, mely a protestánsokat egyáltalában nem elégítette, s nem elégíthette ki. Ugyanis: ezek az 1608. óta a jelen háború kitöréséig elfoglalt mintegy 400 templomot kívántak vissza, (a kir. diploma 4-ik pontja szerint), és íme a kir. leíratban csak 20 mondatik visszaadatulni, s ezek egy része is olyan, hogy: „alig érdemli meg a templom nevezetét“. Azért ismét felírnak. Rákóczy ez alatt N.-Váradon várja az események hova fejlődését, követeinek innen írott levelében inti, bátorítja, de egyszersmind fenyegeti is őket. „El ne térjete-k — úgy mond egyebek közt — a törvénytől és a diplomától, mert megkeserülnek utódaitok is, ha feladjátok szent jogait!“ . . . És ezek hívek is maradtak küldetésökhöz, — állhatatosan tovább is sürgették sérelmeik orvoslását, különösen a templomok visszaadására kirendelendő vizsgálatot, mit azonban a katolikusok makacsul elleneztek. Kölcsonös vádaskodások közepett napról-napra fogyott a türelem mind a két részről, de Rákóczynak gondja volt reá, hogy az — követei részéről ki ne fogyjon, — azért kitartásra inti azokat, erősen kikel hozzájuk küldött levelében a „fertelmes“ érsek (Lippay) és a „stupidus“ palatinus (most Draskovics János, volt horvát bán, ez országgyűlés kezdetén választatulván ilyené az elhalt Eszterházy helyett) ellen, kik veszélybe hozták a hazát, kimondja egyszersmind, miszerint: sajnálja, hogy ismét csak a kard éle fog dönteni ott, hol az igazságnak és törvénynek kellene határozni, ezért ismét szövetségese-k után lát, semmit sem bízván tovább Ferdinándnak adott szava, és béke-diplomája beváltására irány-zott (vagy helyesebben arra épen nem irányuló) törekvésében.

E közben az országgyűlés vitatárgyává ismét egy fogós kérdés tétel, ez az evangélikusoknak átadandó templomok számának meghatározása volt. A kath. rendek először 68, majd 84, végre 90 templomot voltak hajlandók átengedni. Ez utóbbi számban megállapodás történt ugyan, de a protestánsoknak sok megoldanivaló — és pedig fontos — tárgyak volt (mint: a leendő templomok építése, a lelkészek fizetése, a templomok jövedelme, a templomok visszaadási módja, a patronatusi jog, a parasztnak mellözéséről, t. i. a szabad vallás-gyakorlás jogából kizárásáról szóló záradéknak e törvényből kihagyása) még e gyűlésen, mikről a kath. rendek hallani sem akartak, hasztalan kérelmeztek ezek iránt a királynál is, mert az nem mert, a katolikusoktól való féltében, kedvező választ adni. Folyt tovább az országgyűlés, helyesebben: a kölcsonös szemrehányás „majdnem fél év óta ugyanazon tárggyal foglalkozván“ a rendek. . . Végre-valahára, ápril 4-ikén írásba tették a „kiegyezés“ tárgyát 10 pontban. Miután az országgyűlés biztosokat nevezett ki a templomok visszaadására:

hátra volt még két — újabb harcokra bő anyagot nyújtó — tárgy megvitatása: a jezsuiták és a szentszékek kérdése. Ezekre nézve oda irányult a prot. felek kívánsága, hogy „a szentszékek a házassági ügyeken kívül semmi más dolgokban ne ítélhessenek, hogy a jezsuiták — a törvényhez képest — az országban ne lakhassanak.“ Ezek felett folyt a vita ápril végéig, csekély eredménnyel. De a nélkül, hogy érdemileg elintézték nyertek volna, megérkezvén a koronázásra (IV-ik Ferdinándéra) a kijelölt idő (junius 16) a gyűlés tárgyalása véget ér, a király elfogadja a 17 pontból álló koronázási diplomát, másnap junius 17-ikén felolvastatnak és elfogadtatnak az újonnan szerkesztett törvények, s junius 18-ikán a király által megerősítettnek. E törvények V-ik cikke 11-ik §-ában csak annyi mondatott ki a szentszékekről és jezsuitákról, hogy: „azonnal, az első országgyűlésen, valami bizonyos rendeltessék,“ (t. i. azokról), vagy melyek már rendeltettek: ugyanott tetteg fogantatosítottassanak.“ Ezek után a rendek — „testben lélekben kifáradva“ — siettek haza övéikhez. Noha nem teljesültek is a protestánsok minden óhajai: de reméltek, hittek a jobb jövőben. De mennyire másként történt! Ezután vette kezdetét egy sötét, zord időszak, melyben törvények és kir. diploma által szentesített pontok durva erőszakkal töröltettek el a hatalmaskodó kath. főpapság által, s beállott a „magyar inquisitio“ rémuralma, s „ad maiorem Dei gloriam“ megkezdte emberirtó munkáját a „pozsonyi vértörvényesség“.

Az előadottakban vélem körül-belől híven vázolni a „Linzi béke s az 1647-iki törvények története“ című nagy kiterjedésű mű eszmemenetét. Ki nem elégszik meg egyszerűen csak a felületes tudomással e tárgyról: olvassa el e művet, gazdag tanulság által lesz megjutalmazva.

Csak annyit említek még meg, miszerint a nagynevű és nagyérdemű szerző levéltári búvárlatok, s okmánygyűjtemények (Szilágyi) s a történelem szorgalmas tanulmányozásaiból merítette e kiváló művét. S hogy a benne talált csekély nyomdai fogyatkozások alig jöhetnek szóba. A mű ára a boríték belső lapján 3 frt 20 krban van jeleve, a mi mindenesetre nagy összeg arra, hogy egy szegény — de búvárlani szerető — ember hozzá férjen.

Valóban — e művel — az egykori szarvasi professor, — ma csongrádi főispán — egy újabb tündöklő levelet szerzett érdemei koszorújához; s róla méltán vallhatja a prot. egyház: „Ő a mi dicsekedésünk!“

Bihar-Diószeg.

Molnár János,
ev. reform. lelkész.

A „Máramarosi Ált. Tanító-egyesület“ kiadásában megjelent, Péterffy Sándor, Sebestyén Gyula és Komáromy Lajos, fővárosi jóhírnevű tanárok által előnyösen megbírált s hézagpótlónak jelzett következő című mű: „A magyar népoktatásügy fejlődése 1867—1887-ig, tekintettel Gönczy Pál működésére“. A munka tiszta jövedelmének 80%-a az Orsz.-Tanítói-Árvaháznál fennálló „Máramarosi-alap“-ra fordíttatik. Megrendelhető a „Máramarosi Ált. Tanító-Egyesület“ elnökségénél M. Szigeten. Megrendelési ára 80 kr, bolti ára magasabb lesz. A jelzett művet Peres Sándor írta Losonczon s kimerítő tartalmával, statisztikai kimutatásaival valóban hű képét tárja az elénk, ama 20 esztendei nagy küzdelemnek, melyet a népoktatás ügyének előbbvi-

telére nemzetünk jobbjai: egy Eötvös, egy Trefort, vagy egy Gönczy vívtanak. Nagyon melegen ajánljuk e jó könyvet megérdemlett figyelembe.

A „Magyar nyelvtörténeti szótár“, melyet a M.-T.-Akadémia megbízásából Szarvas Gábor és Simoyi Zsigmond szerkesztenek, immár második kötetében folyik se kötetből most az I. és II. füzetek fekszenek előttünk, a jáczintvilágos-kék, illetőleg kékes-kíváncsik szavak nyelvtörténeti fejtegetésével. Ajánljuk e nyelvészeti tekintetben nagy fontosságú vállalatot, mely Hornyánszky Viktor jónevű nyomdájából kerül ki, az érdeklődők figyelmébe.

Utazás a betűk országában. Irta Könyves Tóth Kálmán. Tizenhárom képpel. Budapest. Méhner Vilmos kiadása. Ezen, főként iskolai jutalomkönyv gyanánt jól használható művecskét részletesebben fogjuk ismertetni.

Különfélék.

Konvent. A konventi elnökségnek főtiszteletű püspök úrhoz jött értesítése szerint, a konventi gyűlések jövő áprilishó 15-én reggeli 10 órakor Budapesten az ev. ref. egyház főgymnasiumi tanácstermében kezdődnek. Ugy hiszszük, hogy a prot. irodalmi Társaság ez évi rendes közgyűlése pedig az előző napon, tehát ápril 14-én fog megtartatni.

Debreczeni főiskola. A közös tanárkari gyűlés elkészült immár az országos tanári nyug- és gyámintézetbe lépés módzatait, föltételeit magába foglaló fontos munkálattal is, melyet a kiküldött bizottságban Dóczy Imre tanártársunk dolgozott ki nagy gondnal és minden mozzanatot tekintetbe vevő lelkiösmeretességgel. E munkát lesz alkalmunk lapunkban egész terjedelmében közölni. Az akadémiai tanárkari gyűlés pedig elfogadta és fölterjesztetni határozta a jogakadémiai tanárok értekezletén Dr. Bacsoni Lajos által készített azon munkát, mely a jogakadémiai tanulmányi rendnek 8 helyett 7 félévre való beosztása tárgyában a vallás- és közoktatási miniszterhez fog tudomás végett felterjesztetni. Debreczeni jogakadémiánk minden tekintetben alkalmazkodni fog azon kívánalmakhoz, a melyek a többi jogakadémiákkal való egyöntetűség szempontjából támaszthatók. Egyedül a kereskedelmi és váltójognak az 5-ik félévről a hatodikra való áthelyezését javasolja és az élőnyelveknek a köteles óraszámába való beszámítását. Minthogy azonban e berendezkedés ismét lényegesen fokozza azon terheket, a melyek jogtanáraink csekély létszáma miatt azok vállaira már eddig is csaknem elviselhetetlen súlylyal nehezdedtek: a tanárkar egyúttal sürgősen kéri a tanszékek szaporítását, annyival is inkább, mert az ország legnépesebb jogakadémiája nagyobb veszély nélkül nem hagyható abban a siralmas állapotban, hogy a tanérok számát illetőleg a legutólsók között szegyenkezzék.

Egyházmegyei közgyűlés. A debreczeni egyházmegye f. hó 13-án, csütörtökön tartotta meg ez évi tavaszi közgyűlését Debreczenben az egyházi nagytanácsteremben. A gyűlésről jövő

számunkban részletes tudósítást hozunk, s most csak annyit említünk föl, hogy a közgyűlés, az előző nap délután tartott lelkészértekezleti gyűlés megállapodása alapján is, Dicsőfi József theologiai tanárnak, mint a debreczeni újtemplomba megválasztott lelkészének, az esperesi consensus kiadását elhatározta, kimondván, hogy az esperes teljesen a törvény alapján állott, jogát, sőt kötelességét teljesítette, midőn a választást saját hatáskörében meg nem erősítvén, az ügyet eldöntés végett az egyházmegyei közgyűlés elé terjesztette.

Nemes adomány. Debreczeni ev. ref. egyházunk egy kitűnő tagja egy úrasztalára való ezüst kelyhet tett le főt. püspökünk kezébe, valamely szegény s e nélkül szükölködő egyházunk részére adományzandót. Ezen kelyhet főt. püspökünk a resicai ev. ref. újonnan alakult egyháznak találta adományozandónak, melyet esperesi úton immár meg is küldött. A nemes -- ismeretlenül maradni kívánt adományozónak e titokban véghez vitt ténye, lehetlen, hogy nyilvános elismerésben ne részesüljön.

Károli Gáspár emléke. Ujabban ez alapítványra a n.-károlyi egyházmegye esperese, nagy. Segesvári József úr 27 frt 50 krt küldött be hozzánk, mint egyházmegyéjében eszközölt gyűjtése eredményét. Ez összeghez az egyházak következő arányban adakoztak: Kaplony szellemi emlékre 2 frt 05 kr, síremlékre 2 frt 05 kr, Domahida sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Kis-Majtény sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Géres sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Dobra sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Király-Daróc sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Gencs sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Iriny sz. e. 2 frt, s. e. 2 frt, Dengeleg sz. e. 50 kr, Ér-Endréd s. e. 1 frt, Körtvélyes s. e. 1 frt, Csomaköz sz. e. 20 kr, s. e. 20 kr, Mérék sz. e. 20 kr, s. e. 20 kr, Gebe sz. e. 20 kr, s. e. 20 kr, Fábiánháza s. e. 20 kr, Nagy-Ecsed sz. e. 1 frt, s. e. 1 frt, Mátészalka s. e. 1 frt 50 kr, Szamosszeg sz. e. 1 frt, s. e. 1 frt, Ólesva sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Parasznya sz. e. 50 kr, s. e. 50 kr, Kántor-Jánosi sz. e. 1 frt, s. e. 1 frt, összesen szellemi emlékre 12 frt 15 kr, síremlékre 15 frt 35 kr, együtt: 27 frt 50 kr. Nt. Turgonyi Lajos m.-túri lelkész úr pedig 33 frtot küldött lapunkhoz a következő levél kíséretében: „Az egyházi lapokból fájó szívvel olvasván, hogy a Károli-emlékre még eddig csak a szükséges 8000 frt sem gyűlt össze: elindultam én is gyűjteni azoknál, kik hozzám legközelebb vannak, tudniillik lelkésztársamnál, a gymnasium és népiskolák tanárainál, tanítóinál és növendékeinél. A begyűlt összeg 33 frt. Felerészben az emlékre, felerészben az alapítványra kérem átvenni. Ezen összeghez járultak: nt. Lukács Dániel lelkész 1 frt, Szügyi Dániel kántor 20 kr, Bodolay László 50 kr, Elekes Ferencz 50 kr, Ambrus Péter 50 kr, Faragó Bálint 50 kr, Füredi Lajos 50 kr, Pap Lajos 50 kr, Barcsi József 50 kr tanárok, Kovács Jolán tanítónő 30 kr, a gymnasiumi tanulók 10 frt 44 kr, a népiskolai növendékek 16 frt 80 kr, Turgonyi Lajos lelkész 1 frt 04 kr s így összesen 33 frt. Örömmel jelzem, hogy úgy a gymnasiumi, mint a népiskolai növendékek között több róm. katolikus és izraelita tanuló is adakozott“. Gyűlt eddig nálunk a síremlékre 281 frt 84 kr, a szellemi emlékre 300 frt 51 kr, együtt 582 frt 35 kr, mely összeg takarékpénztárban kamatozik. Sárospataki laptársunk legközelebbi számának kimutatása szerint a tiszáninneri püspöki hivatalnál és az egyházi lapoknál eddig összesen 5614 frt

55 kr gyűlt egybe, de ez összeg azóta is jóval emelkedett. Mi örömmel folytatjuk tovább is a gyűjtést és súlyt helyezünk arra, hogy lehetőleg hétről-hétre közöljük a hozzánk beküldött adományokat. Kérjük is főként a nagyobb gyülekezetek lelkész urait, hogy kövessék a m.-túri példát s gyűjtsák föl a kegyeletes áldozatkészség lángját Isten egyházának ama nagy embere, Károli Gáspár emléke iránt. Megjegyezzük különben, hogy a mi gyűjtésünk már jóval nagyobb volna, ha egyházkerületünk esperes urai azon püspöki útasítást nem kapják, hogy az ügy gyorsítása céljából a hozzájuk gyűlt adományokat egyenesen a tiszáninneri püspöki hivatalhoz küldjék be. A dolog lényegét illetőleg ez teljesen rendben van; de megvalljuk, hogy az egyházkerületünkben gyűlt adományok egyszerűbb nyilvántarthatása céljából jobb szeretttük volna, ha minden itteni adomány hozzánk küldetik be először. Közelebb nt. Szabó János esperes úr 326 frt 56 krt küldött be a békés-bánáti egyházmegye gyülekezetei részéről főtiszt. Kun Bertalan püspök úrhoz, melyből 110 frt 84 kr a síremlékre, 215 frt 72 kr pedig a szellemi eml. küldetett. Nt. Dávidházy János esperes úr pedig a debreczeni egyházmegye gyülekezetei részéről ugyancsak a nevezett helyre a síremlékre 66 frt 25 krt, a szellemi emlékre 107 frt 42 krt, együtt 173 frt 67 krt küldött be.

Nyilvános köszönet és nyugtázás. (2-ik közlemény). A n.-károlyi egyházmegyébe kebelezett jármii egyház templomépítésére, folytatólag adományokat küldtek be hozzám: nagyságos Simonffy Imre polgármester úr Debreczen város részéről 10 frt, a békési egyház 5 frt, irinyi egyház 3 frt 35 kr, solti egyházmegye 10 frt, mákói egyház 5 frt, körösfői egyház 1 frt 30 kr, mező-sassi egyház 5 frt, füzes-gyarmati egyház 2 frt, somogy-aszalói egyház 1 frt 50 kr, Szatmárról Erdey István városi főmérnök gyűjtése 10 frt, nagykárolyi gubás ipartársulat 10 frt, kékcsei egyház 5 frt, gr. Károlyi Tiborné ő méltósága 50 frt, mátészalkai egyház 4 frt 90 kr, fogarasi egyház 1 frt, aradi egyház 3 frt, szeghalmi egyház 16 frt 45 kr, n.-kunmadarasi egyház 3 frt 50 kr, szegszárdi egyház 14 frt, magyarói egyház (Erdély) 2 frt, görgetegi egyház 1 frt, iványi egyház 50 kr, sóvárdi egyház 50 kr, sió-hídvégi egyház 75 kr, Penyigei Sándor s. telekkönyvvezető gyűjtése Belényesen 13 frt 70 kr, dálnoki egyház 1 frt, menyői egyház 50 kr, összeg 170 frt 95 kr; — melyet az első közleményben gyűlt 73 frt 60 krhoz adva, lesz a főösszeg 244 frt 55 kr. Mit is midőn nyilvánosságra hozni kötelességemnek tartom, egyszersmind a kegyes adományozóknak ez alkalommal is a segélyezett egyház nevében legmélyebb köszönetemet nyilvánítom. Kántor-Jánosi, 1890. márczius 7. Segesvári József, esperes.

Resicza-Bánya. Vöröss Zsigmond lelkész úr hazánk déli határán eső e helyről tudatja velünk, hogy ő e hónap 3-án az itteni újonnan alakult ev. ref. egyház lelkész-tanítójaul nevezetett ki a békés-bánáti egyházmegyei elnökség által s hivatalát 9-én foglalta el, akkor igtattatván be a szkulai lelkész, Nagy Bertalan úr által, kinek ez egyház megalakításában elvülhetetlen érdemei vannak. Ekkor tartatott itt a legelső magyar református istentisztelet. Bírjuk t. barátunk ígéretét, hogy gyülekezete megalakulásáról, jelen viszonyairól mielőbb részletesen tudósít bennünket.

Laptulajdonos és felelős szerkesztő: **Csikó Lajos.**